

Міністерство освіти і науки України

Модельна навчальна програма

«Громадянська освіта. 8 клас»

для закладів загальної середньої освіти

(автори Васильків І. Д., Кравчук В. М., Танчин І. З.)

«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»
(наказ Міністерства освіти і науки України від _____ № _____)

«Громадянська освіта»

8 клас

Вступна частина

Модельна навчальна програма з предмета «Громадянська освіта» (далі — Програма курсу) розроблена на основі Державного стандарту базової середньої освіти (далі — Державний стандарт) і є складовою частиною громадянської та історичної освітньої галузі (далі – Галузь).

Навчальний предмет «Громадянська освіта» передбачений Типовою освітньою програмою для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОНУ № 235 від 19.02.2021 р.) для 8 класу (цикл базового предметного навчання) НУШ. Він базується на ціннісних орієнтирах, визначених пунктом 4 Державного стандарту. Компетентнісний потенціал навчального предмета «Громадянська освіта» відповідає переліку ключових компетентностей та наскрізних умінь, передбачених пунктами 7–9 Державного стандарту, розробленого з урахуванням «Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (від 18.12.2006 р.).

Програма навчального предмета «Громадянська освіта» враховує наступність між предметами та курсами галузі громадянська та історична освіта, а також навчального предмета «Етика» соціальної і здоров'язбережувальної галузі, адаптаційного циклу та циклу базової середньої освіти. Вона опирається на досягнуті в 5-6 класах НУШ обов'язкові результати навчання і забезпечує можливість досягнення більшості з конкретних результатів 5 і 6 груп загальних результатів, передбачених для 7-9 класів. Також навчальний предмет «Громадянська освіта» закладає основу для наступної роботи в 9 класі над вивченням навчального предмета «Правознавство».

Актуальність предмета. Суверенна, демократична, європейська держава Україна потребує активних і відповідальних за своє майбутнє громадян із високим почуттям патріотизму, власної гідності, стійкою громадянською позицією та готовністю до виконання своїх громадянських обов'язків. Екзистенційна важливість цих завдань для держави стала особливо очевидною під час російсько-української війни й особливо після широкомасштабного російського військового вторгнення. У цьому контексті навчання громадянської освіти займає особливе місце, оскільки спрямоване на виховання особистостей здобувачів освіти з активною громадянською позицією, розвинутим критичним мисленням, здатних відповідально ставитися до свої прав та обов'язків, брати активну участь у суспільно-політичних процесах, усвідомлено діючи на захист державної суверенності України та утвердження демократії в країні.

Програма відображає засадничі ідеї Державного стандарту базової середньої освіти та концепції «Нова українська школа».

Мета і завдання навчального предмета «Громадянська освіта» відповідають «Концепції розвитку громадянської освіти в Україні», схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р.

Метою курсу шкільної громадянської освіти є формування і розвиток у громадян України громадянських компетентностей, спрямованих на утвердження і захист державності та демократії, здатності відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов'язків, брати відповідальність за власне життя, за налагодження гармонійних стосунків між членами сім'ї, за життя територіальної громади.

Мета реалізовується через виконання таких **завдань**:

- сприяння формуванню громадянської національної та культурної ідентичності;
- сприяння всебічному розвитку і функціонуванню державної мови в усіх сферах суспільного життя, підвищення духовного рівня Українського народу та усвідомлення його моральних норм;
- формування поваги до честі та гідності, прав і свобод людини, здатність їх захищати;
- формування громадянської відповідальності за суспільно-політичні процеси, набуття навичок здійснення демократичного управління на місцевому рівні та участі громадян в управлінні державними справами;
- формування і розвиток критичного мислення та медіаграмотності, вміння їх практично застосовувати;
- впровадження ідей інклюзивного навчання;
- формування активної життєвої позиції, здатності до громадських ініціатив і волонтерства;
- формування навичок конструктивної міжособистісної та суспільної взаємодії, яка ґрунтується на взаємоповазі, обміну досвідом і співпраці; впровадження принципів солідарності та турботи про спільне благополуччя.

Програма ґрунтується на визначених Державним стандартом **ціннісних орієнтирах**, а саме:

- повага до особистості учня та визнання пріоритету його інтересів;
- забезпечення рівного доступу кожного учня до освіти;
- дотримання принципів академічної доброчесності;
- становлення вільної особистості учня, підтримка його самостійності, підприємливості та ініціативності, розвиток критичного мислення та впевненості в собі;
- формування культури здорового способу життя учня;
- створення освітнього середовища без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу.

В основу навчання покладено **компетентнісний підхід**, що корелюється з ключовими компетентностями, визначеними Законом України «Про освіту» та основними положеннями Державного стандарту базової середньої освіти Нової української школи.

Можливості предмета «Громадянська освіта» у формуванні ключових компетентностей:

	Ключові компетентності	Компоненти
1	Спілкування державною мовою	Уміння: використовувати українську мову як державну для духовного, культурного й національного самовияву; володіти всіма видами мовленнєвої діяльності; усно й письмово тлумачити поняття, факти; доступно і переконливо висловлювати власну думку, використовувати можливості мови для розкриття тем громадянської освіти; вести аргументовану полеміку на відповідну тематику; читати і розуміти перекладені та адаптовані українською першоджерела, авторські наукові публікації; створювати українською мовою (усно і письмово) тексти з громадянознавчої тематики Ставлення: поцінування української мови як державної; усвідомлення її як державотворчого чинника та чинника національної ідентичності; розуміння цінності кожної мови. Навчальні ресурси: навчальні тексти; діалог, дискусія.
2	Спілкування іноземними мовами	Уміння: читати і розуміти науково-публіцистичні та художні твори громадянознавчого змісту іноземною мовою; відбирати та використовувати інформацію про світ іноземними мовами; обговорювати прочитані або прослухані мовою оригіналу та в перекладі українською громадянознавчі твори. Ставлення: розуміння ролі іноземної мови як засобу пізнання світу та збагачення власного суспільствознавчого досвіду; готовність до міжкультурного діалогу, відкритість до пізнання різних культур. Навчальні ресурси: іншомовні науково-популярні публікації, онлайн-ресурси, словники.
3	Математична	Уміння: оперувати абстрактними поняттями; виокремлювати головну й другорядну

	компетентність	інформацію; установлювати причинно-наслідкові зв'язки; чітко формулювати визначення та будувати гіпотези; формулювати тезу й добирати аргументи; перетворювати інформацію з однієї форми в іншу (схему, таблицю, діаграму). Ставлення: прагнення висловлюватися точно, логічно, раціонально осмислювати інформацію. Навчальні ресурси: тексти зі статистичними даними, діаграми, таблиці, графіки тощо.
4	Компетентності в природничих науках і технологіях	Уміння: оцінювати вплив людини на навколишнє природне середовище; розкривати вплив на суспільне життя і право технологій і наукових теорій; змістовно, логічно, послідовно, точно описувати процес власної діяльності; спостерігати, аналізувати; визначати роль природи в житті людини; використовувати сучасні технології. Ставлення: сприйняття природи як цінності; готовність захищати довкілля, зберігати природні ресурси для сьогодення та майбутніх поколінь; готовність до опанування новітніх технологій. Навчальні ресурси: науково-пізнавальні й навчальні тексти природничого та технологічного змісту; усні та письмові презентації в рамках дослідницьких проєктів.
5	Інформаційно-цифрова компетентність	Уміння: діяти за алгоритмом, зокрема здійснювати пошукову діяльність та аналіз суспільних явищ; застосовувати інформаційно-комунікаційні технології для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією з навчальною метою та в приватному спілкуванні; грамотно й безпечно комунікувати в інформаційному просторі; розпізнавати маніпулятивні технології та протистояти їм; розвивати медійну грамотність. Ставлення: задоволення пізнавального інтересу; прагнення до гармонійного спілкування у віртуальному інформаційному просторі, критичне сприйняття інформації, поданої в ЗМІ; прагнення дотримуватись правил роботи з інформацією (дотримання авторського права тощо). Навчальні ресурси: дописи в соціальних мережах і коментарі до них; цифрові бібліотеки; інструментальні тексти (алгоритми дій, інструкції тощо); медійні тексти.

6	Уміння вчитися впродовж життя	Уміння: визначати мету навчальної діяльності та способи її досягнення; планувати й організовувати власну навчальну діяльність; користуватися різними джерелами довідкової інформації (словниками, енциклопедіями, онлайн-ресурсами); здійснювати самооцінювання результатів власної діяльності, рефлексію; застосовувати комунікативні стратегії відповідно до мети та ситуації спілкування. Ставлення: розуміння соціальної ролі освіти, відкритість до сталого самонавчання, бажання ділитися знаннями з іншими, готовність до інновацій; усвідомлення потреби вчитися з метою самовдосконалення й самореалізації. Навчальні ресурси: довідкова література, зокрема пошукові системи; електронні мережеві бібліотеки; інструкції з ефективного самонавчання.
7	Соціальні та громадянські компетентності	Уміння: аргументовано і грамотно висловлювати власну громадянську позицію в суспільно-політичних питаннях; співпрацювати з іншими на результат, запобігати конфліктам і розв'язувати їх, досягати розумних компромісів. Ставлення: сприйняття людської гідності як найвищої цінності; повага до правових норм; усвідомлення необхідності конструктивної участі у громадському житті. емпатія, відповідальність. Навчальні ресурси: тексти соціально-політичного змісту; інтерактивні технології навчання, кооперація та діалогове спілкування в навчанні та позакласній роботі.
8	Ініціативність і підприємливість	Уміння: презентувати власні ідеї та ініціативи зрозуміло, грамотно; використовувати ефективні комунікативні стратегії для формулювання власних пропозицій; вміти самоорганізовуватися; оцінювати економічні ініціативи та економічну діяльність. співпрацювати з іншими для загального блага громади; оцінювати переваги й ризики, вести перемовини. Ставлення: готовність брати на себе відповідальність; розуміння ролі комунікативних умінь для успішної професійної кар'єри. Навчальні ресурси: тексти, які містять моделі ініціативності; ділові папери (план роботи, звіт, резюме, заява тощо), самопрезентація, зразки реклами.

9	Обізнаність та самовираження у сфері культури	Уміння: розвивати власну національно-культурну ідентичність у сучасному полікультурному світі; окреслювати основні тенденції розвитку культури; зіставляти досягнення української культури з іншими культурами; виявляти вплив культури на людину та розвиток цивілізації; дотримуватися норм української літературної мови та мовленнєвого етикету. Ставлення: визнання цінності культурного багатоманіття; відкритість до інших культур, переконань та світогляду інших людей, повага і толерантність; зацікавленість світовими культурними надбаннями, повага до розмаїття культурного вираження різних народів. Навчальні ресурси: твори мистецтва; тексти, що містять описи творів мистецтва; дослідницькі проекти.
10	Екологічна грамотність і здорове життя	Уміння: дотримуватися здорового способу життя; відповідально застосовувати комунікативні стратегії для протистояння деструктивним та маніпулятивним впливам; виявляти толерантність до різних поглядів, конструктивно спілкуватися в різних соціальних середовищах, плекати екологічне мислення та здоров'язберігаюча діяльність на основі знань про суспільство. Ставлення: сприймання здоров'я як загальнолюдської цінності; бажання дотримуватися здорового способу життя; усвідомлення значення навколишнього середовища для життя і здоров'я людини; готовність зберігати природні ресурси. Навчальні ресурси: тексти, які сприяють гармонізації психоемоційного стану; інтернет-джерела з питань впливу природного та техногенного середовища на здоров'я й безпеку людини.

Громадянські компетентності. Перелік **основних громадянських компетентностей** визначено в Додатку 1 до Концепції розвитку громадянської освіти в Україні (в редакції Розпорядження КМ № 893-р від 08.10.2022):

- 1) розуміння власної громадянської ідентичності, державної приналежності, національної, етнічної та культурної ідентичностей, повага до інших культур та етносів;
- 2) здатність плекати українські традиції та духовні цінності, володіти відповідними знаннями, вміннями та навичками, поділяти європейські цінності, спроможність реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства;

- 3) розуміння значення національної пам'яті, особливості її розвитку, впливу на суспільно-політичні процеси;
- 4) знання принципів демократії та здатність застосовувати їх у повсякденному житті; розуміння та сприйняття цінності прав та свобод людини, вміння відстоювати свої права та права інших;
- 5) розуміння та сприйняття принципів рівності та недискримінації, толерантності, соціальної справедливості, доброчесності, вміння втілювати їх у власні моделі поведінки, здатність попереджувати та вирішувати конфлікти;
- 6) знання та розуміння державного устрою, принципів і шляхів формування державної політики у всіх сферах суспільного життя на національному, регіональному та місцевому рівнях;
- 7) знання механізмів участі у суспільному, суспільно-політичному та державному житті та вміння їх застосовувати разом з прийняттям рішень на місцевому, регіональному і національному рівнях; відповідальне ставлення до своїх громадянських прав і обов'язків, пов'язаних з участю в суспільно-політичному житті;
- 8) здатність формувати та аргументовано відстоювати власну позицію, поважаючи відмінні думки/позиції, якщо вони не порушують прав та гідності інших осіб;
- 9) здатність критично аналізувати інформацію, розглядати питання з різних позицій, приймати обґрунтовані рішення;
- 10) здатність до соціальної комунікації, солідарних дій та вміння співпрацювати, формувати групи задля вирішення проблем спільнот різного рівня, зокрема шляхом волонтерської діяльності.

У вивченні предмета «Громадянська освіта» **пріоритетними є:**

- досягнення очікуваних результатів навчання через діяльність (індивідуальну, групову, самостійну, колективну, проектну, творчу) здобувачів освіти;
- національно-патріотичне виховання та сприяння засвоєнню демократичних норм, цінностей і моделей поведінки як відповідальних громадян України;
- сприяння формуванню розуміння цінностей правової держави (правопорядку), поваги до Конституції та Законів України, державної мови та державних символів, усвідомленню та дотриманню своїх громадянських обов'язків;
- пізнання загальних процесів, особливостей розвитку суспільства та принципів його організації;
- досягнення конкретних результатів у здобутті громадянських знань та умінь користуватися ними;
- критичне мислення і медіаосвіта.

Особливості організації освітнього процесу та шляхи реалізації програми. Програма предмета «Громадянська освіта» передбачає 4 розділи та 12 тем, розраховані на рекомендовану Типовою освітньою програмою кількість годин. Доцільно проводити тематичні оцінювання, поєднуючи тематику 1 і 2 та 3 і 4 розділів. Час, необхідний для вивчення

певного розділу / теми, учитель / учителька визначають самостійно, орієнтуючись на конкретний клас та обставини. Уроки практичної роботи, уроки узагальнення знань, уроки для проміжного чи тематичного оцінювання учитель / учителька встановлюють самостійно, за освітньою програмою закладу освіти. Для забезпечення навчального поступу здобувачів освіти та усвідомленого досягнення кращих результатів варто використовувати формувальне оцінювання. За бажанням учителя / учительки в рамках розділів можна використовувати кредитно-накопичувальну систему оцінювання досягнень, або ж здійснювати поточне оцінювання усних відповідей, письмових завдань, практичних вправ, самостійних робіт, індивідуальних та групових проєктів, досліджень, есеїв тощо. Тематику творчих / проєктних робіт учитель / учителька формулюють самостійно з врахуванням запитів учнівства, змісту розділу / теми та диференційованого підходу. Програмою передбачено резервний час, який вчителі можуть використати на власний розсуд.

Досягнення очікуваних результатів навчання, реалізація компетентнісного та змістового потенціалу курсу забезпечується шляхом: а) поєднання зусиль педагога і здобувачів освіти; б) використання підручника та ресурсних матеріалів (нормативно-правових актів, інформаційних ресурсів, додаткової літератури та методичних матеріалів до курсу; в) використання можливостей інтернету та індивідуальної творчої роботи, проєктної колективної та самостійної діяльності, виконання практичних завдань; г) поєднання компетентнісного, особисто орієнтованого та діяльнісного підходів до організації навчальної діяльності.

Структура програми навчального предмета «Громадянська освіта», 8 клас

Розділ I. Культура. Суспільство. Людина.	Тема 1. Культура. Тема 2. Суспільство. Тема 3. Людина в суспільстві. Особистість
Розділ II. Мистецтво жити в суспільстві.	Тема 4. Самореалізація особистості. Тема 5. Мистецтво жити з іншими людьми та з іншими ідеями. Тема 6. Проблеми, з якими стикаються різні спільноти.
Розділ III. Мистецтво жити в державі.	Тема 7. Громадянське суспільство і держава. Тема 8. Демократичні цінності та інститути. Тема 9. Право як нормативний регулятор суспільних відносин. Тема 10. Права, свободи та законні інтереси людини як ціннісний вимір громадянського суспільства і правової держави.
Розділ IV. Мистецтво спілкування.	Тема 11. Ефективна комунікація

	Тема 12. Формування громадської думки.
--	--

Громадянська освіта

8 клас

Основна частина

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності, які слугують орієнтирами для оцінювання
Розділ І. Культура. Суспільство. Людина.		
аналізує свою належність до різних спільнот [9 ГІО 5.1.1] долучається до розв'язання проблем різних спільнот, враховуючи інтереси їх представників [9 ГІО 6.2.1] цінує соціальне та культурне розмаїття, пояснює його переваги і виклики в сучасному суспільстві [9 ГІО 5.3.1] цінує соціальне та культурне розмаїття, пояснює його переваги і виклики в сучасному суспільстві [9 ГІО 5.3.1]	Тема 1. Культура. <i>Культура і суспільство.</i> Що таке культура. Що таке суспільство (соціум). Ключовий вплив культури на соціальне життя. <i>Базові компоненти культури: мова, цінності, норми.</i> Особлива роль мови як базового елемента культури. Роль цінностей і норм в культурі. Соціальні норми в житті людей. <i>Домінуюча культура і субкультури.</i> Сукупності цінностей, вірувань, традицій і звичаїв, якими керується більшість членів суспільства чи певні соціальні групи. Тема 2. Суспільство. <i>Що об'єднує людей у суспільство.</i> Спільна культура, спільна територія та спільна ідентичність: історичні приклади. <i>Структура суспільства.</i> Соціальні взаємодії між елементами суспільства. Статуси, ролі, групи, організації, інститути. Яким є сучасне українське	визначає та пояснює, що для нього / неї означає належність до соціокультурної спільноти [9 ГІО 5.1.1-1] спільно з однолітками усвідомлено бере участь у громадських заходах або організовує їх [9 ГІО 6.2.1-7] бере участь у проєктах, спрямованих на утвердження цінності незалежності і територіальної цілісності України [9 ГІО 6.2.1-8] визначає способи власної участі в житті класу / закладу освіти / родини / місцевої спільноти [9 ГІО 6.2.1-4] пояснює, як належність до різних спільнот та зовнішні чинники впливають на формування його/її поглядів та переконань [9 ГІО 5.1.1-2] аналізує склад сучасного суспільства, своє місце в ньому [9 ГІО 5.3.1-1] розрізняє додаткові можливості (привілеї) та обмеження за різними ознаками [9 ГІО 5.3.1-4] виявляє інтереси різних спільнот / груп і шукає

	суспільство. Соціальна стратифікація. Критерії соціальної стратифікації. Соціальна нерівність. Різноманітність і рівність. Соціальна мобільність.	шляхи їх (інтересів) узгодження-[9 ГІО 6.2.1-3]
	Тема 3. Людина в суспільстві. Особистість «Людина — істота суспільна» (Аристотель). Людина — індивід — особистість. Соціалізація особистості. Засвоєння культури (норм поведінки, цінностей, ідей, правил, стереотипів розуміння). Агенти та інститути соціалізації в сучасному українському суспільстві. Роль сім'ї й однолітків як інститутів первинної соціалізації у процесі формування особистості. Соціалізація в сім'ї. Соціалізація серед однолітків. Молодіжні субкультури.	презентує здобутки рідної та інших соціокультурних спільнот [9 ГІО 5.3.1-2] визначає способи власної участі в житті класу / закладу освіти / родини / місцевої спільноти [9 ГІО 6.2.1-4]
Розділ II. Мистецтво жити в суспільстві.		
аналізує свою належність до різних спільнот [9 ГІО 5.1.1] пізнає себе, свої якості та здібності, розвиває і конструктивно їх	Тема 4. Самореалізація особистості. Самореалізація і розвиток. Зростання особистої ефективності людини у різних сферах життя. Розвиток індивідуальних здібностей. Життєві цінності й пріоритети. Духовні та матеріальні цінності. Ієрархія	пояснює, як належність до різних спільнот та зовнішні чинники впливають на формування його/її поглядів та переконань [9 ГІО 5.1.1-2] визначає свої сильні та слабкі сторони і формулює способи самовдосконалення [9 ГІО 5.1.2-1] планує своє життя у коротко- та / або довготривалій перспективі, планує способи

реалізує [9 ГІО 5.1.2] цінує соціальне та культурне розмаїття, пояснює його переваги і виклики в сучасному суспільстві [9 ГІО 5.3.1] створює безпечне середовище, вільне від утисків, насилля (булінгу), виявів нерівності або несправедливості [9 ГІО 5.3.2], зокрема взаємодіє з людьми іншої культури, іншого способу життя; вміє без агресії сприймати думки, які відрізняються від власних; поважає особливості поведінки та способу життя інших; пояснює, які загрози несуть стереотипи, упередження, забобони долучається до	цінностей на різних етапах життя. Активна громадянська позиція. Чинники формування громадянської позиції. Громадянський обов'язок. Громадянський опір збройній агресії Російської Федерації в Україні. Тема 5. Мистецтво жити з іншими людьми та з іншими ідеями. Стереотипи. Упередження. Забобони. Основні риси та шляхи подолання стереотипів. Здатність взаємодіяти. Свобода і недискримінація. Рівність. Форми і прояви дискримінації. Мова ворожнечі. Інклюзія і толерантність.	досягнення своїх цілей [9 ГІО 5.1.2-3] розкриває сутність принципу недискримінації і виявляє його порушення у повсякденному житті і медіаповідомленнях [9 ГІО 5.3.1-3] пропонує способи залучення (інклюзії) різних людей у спільноти різного порядку, враховує при цьому думку людей, які потребують такого залучення [9 ГІО 5.3.2-1] аналізує причини та наслідки дискримінації та утисків в минулому і сьогоденні [9 ГІО 5.3.2-2] пропонує, як протистояти випадкам дискримінації та утисків [9 ГІО 5.3.2-3] пояснює природу виникнення стереотипів, критично оцінює стереотипи та упередження [9 ГІО 5.3.2-4] розрізняє додаткові можливості (привілеї) та обмеження за різними ознаками [9 ГІО 5.3.1-4] пояснює критерії інклюзивності громадського простору [9 ГІО 2.3.2-1] бере участь у громадських ініціативах щодо формування інклюзивного простору [9 ГІО 2.3.2-2] формулює і аргументовано висловлює, відстоює у дискусії власні погляди та переконання [9 ГІО 5.1.2-4]
---	--	---

формування інклюзивного простору [9 ГІО 2.3.2] долучається до розв'язання проблем різних спільнот, враховуючи інтереси їх представників [9 ГІО 6.2.1] аналізує суспільно важливі процеси [9 ГІО 6.3.1]	Тема 6. Проблеми, з якими стикаються різні спільноти. Конфлікти та їх подолання. Поняття, види та стадії конфлікту. Способи подолання конфліктів. Переговори, медіація, компроміс і консенсус. Війна як найжорсткіша форма конфлікту. Види збройних конфліктів.	докладно описує проблеми, з якими стикаються різні спільноти (заклад освіти, громада, держава, світ) [9 ГІО 6.2.1-1] пропонує декілька варіантів розв'язання проблем відповідної спільноти та обирає найоптимальніший [9 ГІО 6.2.1-2] виявляє інтереси різних спільнот/ груп і шукає шляхи їх (інтересів) узгодження для розв'язання проблем відповідних спільнот/ груп [9 ГІО 6.2.1-3] аналізує приклади вирішення конфліктних ситуацій в українському суспільстві та світі [9 ГІО 6.3.1-2] пропонує способи подолання конфліктів, розв'язання соціальних, політичних та інших суперечностей [9 ГІО 6.3.1-3]
Розділ III. Мистецтво жити в державі.		
пояснює, що означає бути відповідальним громадянином України [9 ГІО 5.1.4] тлумачить сутність принципів та механізмів демократії, визнає її цінність [9 ГІО 6.1.1]	Тема 7. Громадянське суспільство і держава. Громадянське суспільство. Сутність громадянського суспільства та його інститути. Держава. Поняття і ознаки держави. Форми держави. Функції держави. Поняття про громадянство. Що означає бути громадянином України?	пояснює та ілюструє ознаки громадянського суспільства [9 ГІО 6.1.1-2] визначає важливість для себе громадянства України, пояснює свої права та обов'язки як громадянина [9 ГІО 5.1.4-3]
застосовує принципи та механізми демократії в	Тема 8. Демократичні цінності та інститути. Демократія. Суть демократії. Цінності	характеризує роль держави та демократії щодо забезпечення прав людини і створення умов для розвитку особистості [9 ГІО 5.1.4-1]

житті закладу освіти [9 ГІО 6.1.2] аналізує суспільно важливі процеси [9 ГІО 6.3.1] пояснює необхідність формування засад чесної взаємодії між людьми в сім'ї та середовищі закладу освіти [9 ГІО 6.1.3] демонструє розуміння гідності людини та способи її обстоювання у спільноті закладу освіти [9 ГІО 5.1.3] доводить необхідність захисту прав і гідності людини [9 ГІО 5.2.1] дотримується законів, суспільних норм і правил, які не суперечать правам людини і принципу	демократії. Державна влада в демократичній державі. Електронне урядування в Україні. Партисипативна демократія — демократія участі. Інститути безпосередньої демократії в Україні. Вибори і референдум: загальна характеристика. Свобода асоціації. Інші демократичні інструменти для громадян. Онлайн-сервіси, платформи та інструменти електронної демократії. Тема 9. Право як нормативний регулятор суспільних відносин. Право. Поняття про право та його джерела. Право і закон. Система права, основні галузі права. Правовідносини. Правова держава. Характеристика правової держави, демократія як її основа. Тема 10. Права, свободи та законні інтереси людини як ціннісний вимір	обмірковує, що він/вона може робити для утвердження культури демократії [9 ГІО 5.1.4-2] пояснює та ілюструє розподіл гілок влади, [9 ГІО 6.1.1-2] наводить приклади, як громадяни можуть впливати на політичні і суспільні процеси [9 ГІО 6.1.2-1] застосовує окремі механізми безпосередньої (прямої) демократії, зокрема електронної [9 ГІО 6.1.2-2] використовує принципи врядування, долучається до розроблення правил, які діють у закладі освіти і громаді, виявляє випадки їх порушення [9 ГІО 6.1.2-3] аналізує політичне, суспільне і культурне життя в Україні та світі, виклики для демократії і прав людини [9 ГІО 6.3.1-1] визначає важливість для себе громадянства України, пояснює свої права та обов'язки як громадянина [9 ГІО 5.1.4-3] характеризує взаємозв'язок та взаємну відповідальність громадян і держави в розвитку правової культури та збереженні територіальної цілісності держави [9 ГІО 6.1.3-1] пояснює та ілюструє принцип верховенства права, ознаки правової держави [9 ГІО 6.1.1-2] пояснює поняття “гідність” та ідентифікує в минулому та сучасності випадки захисту та
--	--	--

поваги до людської гідності [9 ГІО 5.2.2]	громадянського суспільства і правової держави. Поняття про права, свободи та законні інтереси людини. Концепція прав людини: витоки, ключові цінності, еволюція (генеза). Класифікація прав людини. Права дитини. Захист прав людини. Охорона й захист людської гідності. Рівність. Справедливість. Права людини в умовах правового режиму воєнного стану. Міжнародне гуманітарне право та права людини.	порушення гідності людини [9 ГІО 5.1.3-1] обґрунтовує необхідність поваги до власної гідності та гідності іншої особи [9 ГІО 5.1.3-2] аргументує важливість міжнародних і національних документів, що містять стандарти прав людини [9 ГІО 5.2.2-1] пояснює різницю між поколіннями прав людини і значимість прав людини для особи, групи людей і суспільства загалом [9 ГІО 5.2.2-2] розрізняє права людини і обов'язки громадянина, пояснює взаємозв'язок між правами/ потребами та правом і законом [9 ГІО 5.2.2-3] дотримується законодавства та суспільних норм і правил, які не суперечать правам людини [9 ГІО 5.2.2-4] аналізує середовище закладу освіти щодо поваги до гідності та дотримання прав людини (за визначеними критеріями) [9 ГІО 5.1.3-3] ідентифікує та моделює ситуації, пов'язані з порушенням прав людини, та обирає способи захисту цих прав [9 ГІО 5.2.1-1] обґрунтовує необхідність попри життєві обставини добросовісно та у правовий спосіб утверджувати свої права [9 ГІО 6.1.3-2]
Розділ IV. Мистецтво спілкування.		
кваліфікує історичну та суспільно значущу	Тема 11. Ефективна комунікація Живе спілкування. Вербальні і	створює власний інтелектуальний продукт, дотримуючись засад академічної добросовісності [9

інформацію за самостійно визначеними критеріями [9 ГІО 3.2.2] пояснює причини різних інтерпретацій історичної та суспільної інформації [9 ГІО 3.3.2]	невербальні засоби спілкування. Вміти сказати і вміти почути. Свобода слова і відповідальність. Право висловлювати свою думку, бути почутим. Блогер, інфлюенсер, лідер думок та їхня відповідальність. Спілкування онлайн. Соціальні мережі. Безпека в інтернеті.	ГІО 3.2.2-3] визначає вплив економічних, політичних, соціальних та культурних обставин на погляди і життєву позицію автора джерела [9 ГІО 3.3.2-1] застосовує критерії для визначення достовірності і повноти інформації [9 ГІО 3.3.1-1]
визначає достовірність і повноту джерела відповідно до усталених (самостійно заданих) критеріїв [9 ГІО 3.3.1] визначає інформаційну повноту джерела, виокремлює основні положення його змісту [9 ГІО 3.2.1] розпізнає способи маніпулювання інформацією та ознаки пропаганди [9 ГІО 3.3.3]	Тема 12. Формування громадської думки. Інформація. Повідомлення та медіатексти. Засоби поширення інформації. Масмедіа в Україні. Обмеження свободи слова. Плюралізм думок. Маніпуляції і пропаганда. Способи маніпулювання інформацією. Ознаки пропаганди. Медіаграмотність. Інформаційна безпека.	визначає сутність, важливість джерела інформації, його пізнавальні можливості [9 ГІО 3.2.1-1] ставить обґрунтовані/ доречні запитання до змісту здобутої інформації [9 ГІО 3.2.1-2] характеризує інформацію залежно від джерела походження, часу і місця виникнення та способів поширення інформації в суспільстві [9 ГІО 3.2.2-2] застосовує критерії для визначення достовірності і повноти інформації [9 ГІО 3.3.1-1] класифікує джерела інформації на підставі їх достовірності, надійності, повноти [9 ГІО 3.3.1-2] виявляє факти маніпулювання масовою інформацією в текстових і візуальних джерелах [9 ГІО 3.3.3-1] наводить приклади дії пропаганди в суспільстві [9 ГІО 3.3.3-2]

РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ:

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Декларація прав дитини, проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 року. URL: <https://chl.kiev.ua/default.aspx?id=331>
3. Загальна декларація прав людини: ухвалена резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: ухвалена в Римі 4 листопада 1950 р. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Конвенція про права дитини: ухвалена 20 листопада 1989 року (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ухвалений і відкритий для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966., ратифікований Україною 19 жовтня 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
7. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: ухвалений 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
8. Виборчий кодекс України: Закон України від 19 грудня 2019 року № 396-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
9. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
10. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26 січня 2021 року № 1135-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>
11. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року № 2235-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>
12. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
13. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
14. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

15. Про застосування англійської мови в Україні: Закон України від 04.06.2024 № 3760-IX. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=9432&conv=9>
16. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>
17. Про культуру: Закон України від 14 грудня 2010 року № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>
18. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>
19. Про медіацію: Закон України від 15.12.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
20. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
21. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
22. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
23. Про повну загальну середню освіту від 16 січня 2020 року № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
24. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>
25. Стратегія національно-патріотичного виховання, затверджена Указом Президента України від 18 травня 2019 року №286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>

Підручники, посібники, інша література:

1. Больц Н. Абетка media: [посіб.] /пер. з нім. Віталія Климченка; за наук. ред. Валерія Іванова. К.: Академія української преси, Центр вільної преси, 2015.
2. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник для закладів середньої освіти / М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, Н. Хендель; за ред. к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2019.
3. Гуменюк Л. Практична медіаграмотність: посіб. / Людмила Гуменюк, Валентина Потапова; ред.-упоряд. Оксана Волошенюк. К.: АУП, ЦВП, 2015. URL: <http://www.aup.com.ua/books/mbm/>
4. Демократична школа. Всеукраїнська програма освіти для демократичного громадянства: практичний посіб. / заг. ред. Олени Шинаровської. URL: <https://theewc.org/content/uploads/2020/02/Tool-for-Democratic-School-Development-web-Ukrainian.pdf>

5. Етика ділового спілкування : навч. посіб. / Т. Б. Гриценко, С. П. Гриценко, Т.Д. Іщенко та ін. Київ : Центр навчальної літератури, 2019.
6. Інфомедійна грамотність онлайн: посібник для тренера / за заг. ред. Тараненко О. / Розроблено в межах проєкту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність». URL: https://filter.mkip.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/12d-e_online_curriculum_6s_8-1.pdf
7. Компас. Посібник з освіти з прав людини за участю молоді / за ред. Брандер П., Кін Е. та інш. / Рада Європи, 2020. 490 с. URL: <https://rm.coe.int/compass-2020-ukr-yfdua/1680a23873>
8. Кравчук В.М. Опорні конспекти з теорії держави і права. 2011. URL: <http://surl.li/fwusz>
9. Кравчук М.В. Теорія держави і права (опорні конспекти): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 3-є вид., змін. й доповн. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2014.
10. Кубрак О. Етика ділового та повсякденного спілкування: навчальний посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2019.
11. Культура й практика викладання прав людини: поради, вправи, симуляційні ігри: Методична збірка для використання в освітньому процесі для 5–11 класів за результатами проєкту «SIMSchool – симуляційні ігри для вивчення прав людини», що реалізується ГО «CRISP» і ГО «ЕдКемп Україна» у партнерстві з Європейським Союзом. Х.: Вид-во «Дім Реклами», 2021. 220 с. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1YjvHkEV-Df1e-k41nZZL8HH9846N5rZP>
12. Ложкін Г.В., Пов'якель Н.І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: Навчальний посібник. К.: ВД «Професіонал», 2007.
13. Махній М.М. Невербаліка і культура. К.: Blox.ua, 2009. URL: <http://archive.li/G9hcf>
14. МедіаДрайвер: мультимедійний онлайн-посібник / авт. кол.: Андрій Кокотюха, Лариса Денисенко, Ірина Славінська. URL: <http://mediadriversonline.com/book>
15. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / [М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р. Короткого. Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. 2017. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf>
16. Посібник з прав людини для інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум: рекомендація CM/Res (2014)6 Комітету міністрів Ради Європи. URL: <https://rm.coe.int/16802e3e96>
17. Права людини в документах ООН [Текст] / упоряд. та вступ. слово Т. Яблонська. К. : Українсько-Американське бюро захисту людини; Амстердам: [б.в.], 1997.

18. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціальнопедагогічний аспект. [Навч.-метод. посібник]. К.: ФОП Стеценко В.В. 2016. URL:
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/705010/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BC%D0%B8%D1%80%D1%83.pdf>
19. Танчин І. З. Соціологія: навчальний посібник. К.: Знання, 2008.
20. Яхно Т.П., Куревіна І.О. Конфліктологія та теорія переговорів Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2012.

Інформаційні ресурси:

1. Живемо в демократії /навчальні матеріали з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини. URL:
<https://www.living-democracy.com/uk/>
2. Інформаційно-пошукова правова система «Нормативні акти України (НАУ)» URL: <https://www.nau.ua>
3. Міжнародне гуманітарне право. URL: <https://redcross.org.ua/ihl/>
4. Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського URL: <https://www.nbuv.gov.ua>
5. Новинна грамотність: онлайн-курс / автор. кол.: Наталія Виговська, Ірина Виртосу, Діана Дуцик та ін.; за заг. ред. Діани Дуцик та Дарії Тарадай. URL: <https://video.detector.media/special-projects/novynna-gramotnist-i22>
6. Електронний кабінет громадянина: Цифрові сервіси. URL: <https://itd.rada.gov.ua/idsrv>